

<http://uard.bg>

New Knowledge Journal of Science

Списание за наука „Ново знание“

Academic Publishing House "Talent"
University of Agribusiness and Rural Development - Bulgaria

Академично издателство „Талант“
Висше училище по агробизнес и развитие на регионите - Пловдив

THRACIAN HERITAGE IN SOUTHEASTERN EUROPE – AN ALTERNATIVE FOR THE TOURISM PRACTICE

The Thracian cultural corridor on the territory of Bulgaria and Turkey

Luben Hristov

University of agribusiness and rural development

Key words:

*temples
shrines
megalithic complex
socialization
cultural Corridor
tourism*

The paper aims to analyze the opportunities of preserved cultural and historical sites in the Thracian territories of Bulgaria and Turkey to create an independent cultural corridor "Thracian heritage", which is an alternative to the modern tourist practice. The study is aimed at two Thracian region in Southeastern Europe. 17 objects with anthropogenic character of the Thracians are determined. Of these, 10 are located in Bulgaria and 7 on the territory of Turkey. The index of using the sites shows that most of them have conditions to be used in mass tourism practice. Based on the study it is clear that there are objective opportunities - anthropogenic preserved Thracian sites in both neighboring countries to form on their own territory an independent cultural corridor. Its use for the practice of tourism is a direct prolongation of the differentiated ones in the European Union and operating for the purpose of cultural tourism corridors. Different periods of research of Thracian heritage and priorities in the ongoing tourism policies in both countries are the reason for the delay in its practical use. Moreover, some of the objects are found, because of various reasons for contemporaries, only in recent years and have not developed effective schemes for their socialization. Current study develops an original idea - through cultural tourism to remake topical the Orphic practice for spiritual purification, enrichment, expansion of knowledge. An essential aspect of the work is the rediscovery of the functional significance of the symbolism of the emblematic objects and phenomena of Thracian culture in affirming them as a fundamental dominant in the cultural space of Europe.

НАСЛЕДСТВОТО НА ТРАКИТЕ В ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА - АЛТЕРНАТИВА ЗА ТУРИСТИЧЕСКАТА ПРАКТИКА

Тракийски културен коридор на територията на България и Турция

Любен Христов

Висше училище по агробизнес и развитие на регионите

Key words:

*храмове
светилища*

Abstract

Статията има за цел да анализира възможностите на запазените културно-исторически обекти в тракийските територии на България и Турция, за

мегалитен комплекс
социализиране
културен коридор
туризъм

създаването на самостоятелен културен коридор „Тракийско наследство“, който да е алтернатива за съвременната туристическа практика. Изследването е насочено към два тракийски региона в Югоизточна Европа. В тях са определени 17 знакови антропогенни обекти на траките. От тях 10 са разположени на територията на България и 7 на територията на Турция. Използваният индекс за използване на обектите показва, че основната част от тях имат условия да се използват в масовата туристическа практика. Въз основа на изследването се налага изводът, че са налице обективни възможности - запазените антропогенни обекти на траките в двете съседни страни да формират на териториите си самостоятелен културен коридор. Неговото използване за практиката на туризма е пряко продължение на обособените от Европейския съюз и функциониращи за целите на туризма културни коридори. Различните периоди на научните изследвания на тракийското наследство, както и приоритетите в провежданите туристически политики в двете страни са причина за забавеното му практическо използване. Освен това някои от обектите се откриват, по различни причини за съвременниците, едва през последните години и не са разработени ефективни схеми за тяхното социализиране. Със статията се разработва оригиналната идея – чрез културния туризъм да се реактуализира Орфическата практика за духовно пречистване, обогатяване, разширяване на познанието. Съществен аспект на работата е преоткриването на функционалната значимост на символиката на знаковите обекти и явленията на тракийската култура при утвърждаващи ги като фундаментална доминанта в културното пространство на Европа.

Въведение

Храмове, култовите и светите места са ориентири за поколонническите пътувания в света. Те се възприемат и смислово свързват с възможностите да се съпреживеят мито-религиозните чувства, постигането на духовно откровение и дори търсенето на отговори на интелектуалните предизвикателства. В този смисъл са документирани мотивационните основания за първите поклоннически пътувания в древен Египет. В съхранен папирус се отбелязва за организирани посещения на храм, построен от цар Менес, през 3110 г. пр. Хр. (Христов, 2010). Положеното начало се продължава и налага като традиция на територията на Югоизточна Европа след 2000 г. пр. Хр. Създадените от светилища, мегалитни комплекси, храмове и локализираните Орфически места са водещите ориентири за предприеманите пътувания в тракийските територии на Балканите. Значителна част от създадените антропогенни обекти през последващите столетия са запазени до днес на територията на България, Турска Тракия и Североизточна Гърция. С продължаването на археологическите разкопки и откриването на нови обекти се задават съществените въпроси за запазването и съвременното приобщаване към тракийската духовност. Налагащият се с това съвременен размисъл пряко кореспондира с проблемите за разкриването на възможностите за социализирането и в тази връзка за практическото използване на културно-историческите обекти. Извеждането и разкриването на възможните решения за това е непосредствено продължение на съвременната тенденция – включването на запазеното наследство в туристическата практика.

В развитите туристически страни на Европа всеки втори турист посещава културно-исторически забележителности. На тяхна основа са формирани и са се наложили разнообразни туристически практики. За ефективното им използване в последните години се разработват и антропогенните ресурси в крайграничните райони на страните. Въз основа на това през 2002 г. на територията на Европейския съюз бяха формирани 12 самостоятелни културни коридора, които да се ползват от туристическата практика (ЕС, 2002). Но в нито един от тях не са включени обекти от тракийското наследство, макар че духовният хоризонт на траките трайно е инфилтриран в европейската култура. Именно това утвърждава проблема за критичен анализ на знакови тракийски обекти. Извеждането на опорни звена в тракийските територии на България и Турция ще са съществени ориентири за концептуализирането на самостоятелен културен коридор. Формирането на тракийски културен коридор и налагането му в практиката на туризма е пряко зависимо от две основни групи фактори. Първата от тях е пространствено определяне на значими обекти в тракийските области на България и Турция. Това налага анализ на проблемите за достъпността и възможностите за настаняване на туристите. Втората група фактори са пряко свързани с провежданите политики за консервационни мерки и популяризирането на тракийското наследство в България и Турция. Разработването на нови туристически дестинации и маршрути е непосредствено продължение на актуалните препоръки на Световната организация по туризъм. Според организацията е необходимо

разработване на туристически пакети, които да задържат туристите най-малко 4 дни в регионите. Така ще се даде отговор и подкрепа за преодоляването на съвременната финансова и икономическа криза в двете страни. Включването на нови обекти в туристическите маршрути, според Световната организация по туризъм (WTO) е възможно, защото в туризма са най-малко средствата за разкриването на едно работно място. Отрасълът е в състояние да осигури допълнителни доходи на активното население или заетост на 8 - 10% от безработните. В подкрепа на политиката на Световната организация са и програмите на Европейския съюз за регионално развитие.

Основната цел на тази статия е критичен анализ на възможностите на културно-исторически обекти в тракийските територии на България и Турция за създаването на самостоятелен културен коридор, който да е алтернатива за съвременната туристическа практика. Нейното изясняване предопределя специфичните цели да са:

- Разкриване и извеждане на знакови обекти в двете страни, функциониращи като опорни структурни звена на маршрута;
- Дефиниране на функционалната значимост на символика на антропогенните ресурси и явленията на тракийската култура, при утвърждаващи ги като фундаментална доминанта в културното пространство на Европа.

Значението на статията е пряко свързано с реактуализирането, популяризирането и практическото използване на наследството на траките в Югоизточна Европа. Анализът на запазените обекти, в тракийските области на България и Турция е предпоставка за интензифицирано развитие на туризма в двете страни. С разработването на обектите в крайграничните им райони ще се окаже помощ на туристическите организации за вариативното използване на културно-историческото наследство. С извеждането на решения за практиката на туризма косвено ще се преутвърди концепцията за единна Европа - „единство, чрез разнообразие“. Фокусирането в съвременното към тракийското наследство е своеобразно преосмисляне на основанията, структуриращи съвременната европейска култура.

Литературен преглед

Първите изследвания на запазените обекти на траките са от края на XIX в (Шкорпил, 1890, Славеиков, 1891). В публикациите на авторите са направени и първите опити за дефиниране на специфичните функции, особеностите и пространственото разположение на светилищата, мегалитните комплекси и множеството насипни могили.

В началото на XX в. започват систематичните изследвания на културно-историческото

наследство на траките. По това време активен организатор и изследовател е проф. И. Венедиков. Под негово ръководство са проведени над 150 проучвания на различни обекти, предимно в планинските територии на Източните Родопи. Въз основа на това той публикува "Тайната на тракийските могили", която е единствената монография за тракийската колесница (Venedikov, 1960). Фундаментално значение имат и изследванията му за времето на създаването и спецификата на символиката на разкритите артефакти (Venedikov, Gerasimov, 1973).

През миналия век траен интерес към наследството на траките се формира с проведените изследвания и публикуваните резултати от проф. Ал. Фол (Фол, 1973). Той проучва различни обекти от България, както и аспекти на тракийския бит и култура. В статията си „Проучвания върху гръцките извори за древна Тракия“ (Фол, 1973, 74) обстойно дефинира значението на понятието траки. Проф. Ал. Фол допринася за изясняването и на въпросите за формирането и особеностите на тракийската култура.

Въпросите, свързани с тракийската митология, са анализирани от множество автори. Приноси за десекрализацията на символните значения и задълбочен анализ на артефактите има проф. Ив. Маразов (Ив. Маразов, 1992). Критичният анализ на тракийското наследство в съвременното се продължава от мнозина автори (Ботева-Боянова, 2000; Фол, 2008). Наред с това случайните открития през миналия век, както и проучванията на археолозите допринесоха за очертаване на цялостната картина на културно-историческото наследство на траките (Kitov, 2002).

Въз основа на научните изследвания и публикациите на краеведите в България днес са установени приблизително 10 000 тракийски могили. Част от тях са цялостно проучени, като намиращите се край с. Старосел, Пловдивско; с. Мезек, Свиленградско, с. Свещари, Исперихско; Могиланската могила, край Враца; Казанлъшката гробница и др. Установени са и 600 каменни слънца, които са предимно в ниската Сакар планина. Изследвани са и мегалитните комплекси, пресътворяващи структурата на човешкото тяло, край Асеновград, Приморско и др. Локализирано е светилището на Орфей, край с. Татул, Кърджалийско (Христов, 2012). Гражданският интерес се предизвика и от откритите златно Панагюрско съкровище и сребърните в Рогозен, Борово, Луковит и Летница.

Изследванията на територията на Турска Тракия се интензифицират през последните десетилетия. През 80-те години на миналия век бе организирано от Департаментът „Древна история“ на Истанбулския университет изследване на 25 мегалитни комплекса. Но резултатите от тях, с

изключение на комплекса в Кириккьой (Kirikkoy), не са публикувани в детайли (Erdogu, 2003).

Обобщена картина на обектите в Турска Тракия прави Р. Ердогу с публикуването на книгата си „Мегалитни монументи в Турска Тракия“ (R. Erdogu, 2005). Той подробно анализира мегалитните комплекси край селищата: Ягчили (Yagcili), разположено на около 40 км, североизточно от гр. Одрин; Керемитрин (Keremettin), намиращо се на 60 км североизточно от гр. Одрин; Лалапаса (Lalapasa), на 25 км северно от гр. Одрин; Кизлар каяси (Kizlar Kayasi), недалеч от селището Кофчаз; Вайсал (Vaysal), непосредствено до границата с България и др.

Принос към изучаването на тракийските обекти на територията на Турска Тракия имат и други турски автори (Akman, 1998; Kansu, 1963), както и английски учени (Charman, 2000).

В светлината на научната литература се очертава фундаменталната теза - тракийските обекти и явления на културата имат потенциал и днес да привличат посетители. Разнообразието и пръснатостта им по територията са предпоставки и възможност за организиран културен туризъм. В тази връзка бе и реализираният проект между българския гр. Ямбол и турския гр. Одрин през 2010 г. Водещата цел на проекта бе да се интензифицира интегрираното развитие на културно-историческия туризъм в двете страни, включващи и част от тракийските обекти. Продължаването на трансграничното сътрудничество в съвременното налага разширяване на пространствения ареал с практическо разработване на самостоятелен културен коридор на основата на тракийското наследство.

Методология

България и Турция полагат усилия да завоеват нови позиции за туристическите си пазари. В разработената Програма за културен туризъм в България („Програма за културен туризъм в България“, 2007) се акцентира върху възможността да се увеличи делът на културния туризъм. В тази връзка, с включването на антропогенните обекти на траките, ще се преодолее 4% му бариера. Същевременно в Стратегията за туризма на Турция („Tourism Strategy of Turkey – 2023“, 2007) се акцентира върху разработването на нови културни продукти, за периода до 2023 г. В резултат на реализираните мерки в нея се увеличиха в цялост туристическите пристигания за последните години в страната. Истанбул затвърди позицията си, сред 10-те най-посещавани града в света.

Тракийските територии на България и Турция заемат централно място на пътя от западните и централните части на континента към Мала Азия и Средния Изток. Запазените тракийски обекти са потенциална основа за формирането на нов културен продукт за преминаващите.

Пространственият анализ на знаковите обекти в България позволява опорните територии да са Казанлък, Пловдив, Кърджали и обектите от Странджанския район. В Турска Тракия приоритетно са разгледани мегалитните комплекси край Одрин, Кофчаз и Текирдаг. Извеждането им като опорни точки на маршрута е пряко свързано с транспортната достъпност на обектите на територията на двете страни.

Съществена страна в изследването е разкриването на особеностите на културно-историческите обекти, времето на създаването им и функциите, които са изпълнявали смислово съотнасят съвременният културен продукт с практиката на Орфизма - духовно пречистване, обогатяване, разширяване на познанието. Това от своя страна, пряко кореспондира със съвременните потребности на туристите – преодоляване на ежедневните напрежения, стресовите и дори агресивните и демонизирани отношения между хората.

Политиките на Европейския съюз за включване на културно-историческото наследство чрез създаване на културни коридори са предпоставка за реализиране на изследването. В тази връзка, образец за следване в работата е функциониращият културен коридор между Франция и Германия – „Исторически и легендарни личности - Хенрих Шикхард (XVI–XVII в.)“. В него са включени замъци, катедрали и хидротехнически съоръжения, проектирани и строени от Х. Шикхард. Подобен е и културният коридор „Денят на Ханзата“. В него са включени 170 селища, от всичките страни край Балтийско море (Христов, 2013). Пряко продължение на политиките на Европейския съюз е разработването на областта Тирол в трансграничния район между Италия и Австрия. Трансграничен проект се реализира и за областта Силезия, разположена на териториите на Полша, Чехия и Словакия.

За детайлното разработване на целта на статията се ползва методиката за оценка на ресурсите (Христов, 2011). Стойностен определител е Индексът на използване на антропогенните ресурси. Параметрите му позволяват да се определи използването на обектите от масовата или алтернативната туристическа практика.

Индексът на използване на антропогенен ресурс в туристическата практика (Христов, 2011) се определя по формулата:

$$I_i = \sum_{j=1}^n P_j - P_4 - K \times P_5$$

където $\sum_{j=1}^n P_j$ е сумата от P1+ P2+ P3

Стойностите на първия показател /P1/ са функционално зависими от вида на обекта. За религиозен обект стойността е 0,4; а за всички останали е 0,6. Тези стойности са теоретични изчисления на данните за посещенията, наложени

социални модели за туристически пътувания в съвременното и данни на религиозни организации. Вторият показател /P2/ има стойности, които са зависими от особеностите на ресурса. При наличие на уникални символни форми стойността е 0,7 и съответно 0,3 при отсъствие на такива. Теоретичното определяне на тези стойности се наложи след отчитане на въздействието на рекламата и популяризирането на определен обект чрез информационните средства.

Стойностите на третия показател /P3/ са зависими от трайно наложилите се модели на посещаване на обектите от туристите - активно и пасивно опознаване. По тази причина не се застъпва тристепенното диференциране на опознаване - предварителна информация, пряко опознаване и субективна оценка. От проведените анкети в южноевропейския тип култура теоретичната стойност за активно отношение на туристите в опознаването на обекта е 0,2 и съответно 0,8 за пасивното опознаване.

Четвъртият показател /P4/ се определя от времето на използване на антропогенния обект. Тук не се отчитат ограниченията, които са наложени от климатичната техника в някои обекти, а се отчита използването му по месеци през годината. При това стойностите на показателя са от 0,01 до 0,12.

За пълното определяне на Индекса за използване обектите на културно-историческото наследство се използват и стойностите на петия показател /P5/. За облекчаване на работата, а често и от липса на информация за материалната база и инфраструктурата, може да се използва една от съставлящите го - транспортната достъпност. Стойностите при достъпност по първокласен път – 0,6; за път с по-ниска категория, включително и пътеки – 0,4. Коефициентът К се определя от наличието или отсъствието на настанителна база. Стойността му 0,3 е, когато в радиус от 10 кв. км има до 100 легла в настанителната база и 1, когато броят на леглата е над 100 на същата територия. Крайните теоретични стойности на индекса за използване на антропогенен туристически ресурс са от 0,66 до 1,38. Теоретичните стойности за алтернативен туризъм са от 0,66 до 0,80, а за масов - от 0,81 до 1,38.

Разгледаните тракийски обекти, намиращи се днес край по-големи селища имат стойности на Индекс за използването им от 0,90 до 1,10. Това детерминира практическото им включване в масовата туристическа практика. Същевременно обекти като светилището край с. Татул или мегалитите край Лалапаса, Одринскор имат ниски стойности - под 0,80 за Индекс за използване. Това предопределя използването им от алтернативната туристическа практика. Но, с възможността да са част от културния коридор „Наследството на траките“ ще се позволи трайното им присъствие на туристическата карта.

Резултати и дискусия

Разнообразието и високата степен на проученост на тракийските обекти в България предопределят концептуализирането на културния коридор да е на нейна територия. Неговото начало започва от Долината на тракийските царе. Тя се намира около гр. Казанлък, в Централна Южна България. В ареала ѝ е формиран тракийският град Севтополис и са запазени приблизително 1 000 насипни могили.

Обект № 1 - Казанлъшката гробница. Тя е част от голям некропол, разположен в близост до столицата на Одриското царство гр. Севтополис. Казанлъшката гробница е създадена в края на IV в. пр. Хр. и началото на III в. пр. Хр. От 1979 г. е включена в Списъка на защитените обекти на културното наследство на ЮНЕСКО.

Обект № 2 - Археологически парк край с. Старосел, Пловдивско. Това е един от най-големите култови комплекси, запазен от траките. Състои се от 6 храма. Един от тях е храмът „Хоризонт“, който е от малкото обекти на тракийската монументална архитектура. Той е бил покрит с пръст, което е пряко доказателство за вярванията на траките в задгробния живот и разбиранията им, че скъпоценните неща за живите трябва да се поставят редом с тях, при погребенията. Двата изходни обекта са реставрирани и пригодени за туристическата практика.

Обект № 3 – Кромлех при с. Старо Железар. Открит е при археологически разкопки през 2002 г. Водещият археолог на разкопките го определя като тракийска астрономическа обсерватория. Каменните монументи са с височина до 2 м. Общият им брой е 24 и са разположени в кръг, с диаметър 7 м. В последните месеци са предприети стъпки за укрепване на обекта и в тази връзка за неговото социализиране.

С концептуализирането и преди всичко с практическото използване на културния коридор ще се ускори и експонирането на тракийския гр. Севтополис (създаден е проект), който днес е под водите на язовир „Копринка“.

Обект № 4 - Пещерата „Утроба“ край с. Ненково, Кърджалийско. Тя е част от тракийските обекти. Получава известност едва през 2002 г. Нейното допълнително оформяне е непосредствен израз на вярванията и почитането на Слънцето от траките. Естествената ѝ основа е обработена така, че слънчевите лъчи да проникват до олтара в пещерата през дните на пролетното и есенното равноденствие. Подобен феномен може да се наблюдава и на тракийската могила край с. Старосел, Пловдивско.

Обект № 5 – Тракийският гр. Перперикон, разположен край гр. Кърджали. В него е разкрито светилището на тракийския бог Загрей, създадено през II хилядолетие пр. Хр. Осъществени са

консервационни работи по крепостта и царския дворец в Перперикон, както и на храма на Бога – Слънце.

Обект № 6 - Светилището на Орфей е край с. Татул. Намира се на 20 км от Перперикон. Още в древността то се възприема като ориентир за една от практиките на Орфизма – пречистването. Тракийският певец е възприеман като посредник за постигането на истината чрез познанието. В тази връзка, той е оказвал влияние на хората в древността. Местата, свързани с него, са били познати на Питагор, Хераклит, Емпедокъл, Платон и техните последователи. За мнозина съвременни автори е “немисливо без Орфей и орфизма да си обясним нашата визия за света”. Светилището на Орфей, като звено в културния коридор, е фундаментален ориентир за доближаване и хоризонт за преоткриване на основанията на съвременната ни култура и разбирания за света.

Обект № 7 - Българският Стоунхендж е край с. Долни Главанак, Хасковска област. Кромлехът (култов обект, формирани от вертикални каменни блокове) се намира на 40 км северно от Перперикон. Създаден е VIII - VI в. пр. Хр., но е познат за съвременниците от 1998 г. В него са се извършвали религиозни обреди до V - I в. пр. Хр. Вертикално поставените (13) каменни блока са със средна ширина 1 м и височина между 1,20 - 1,50 м. Към архитектурния парк се отнасят и два по-малки кромлеха.

Обект № 8 - Тракийски мегалитен комплекс Глухите камъни. Разположен е край с. Малко Градище, област Хасково. Археологическият парк включва две гробници и над двеста трапецовидни ниши, издълбани в монолитна скала. На върха на скалния комплекс е запазен резервоар за вода, каквито има и в други тракийски обекти. Комплексът Глухите камъни е бил ограден с голяма крепостна стена, основите на която са запазени до днес.

Обект № 9 - Сакар планина. Тя е своеобразен символ на вярванията на траките в Бога - Слънце. В негова чест са изсечените каменни слънца по склоновете на планината. Между Тополовград и Хлябово са 150 от тях. Край крепостта Палеокастро, до Тополовград, дисковете са с диаметър от 20 до 90 см. На това място е намерена "Главата Слънце", която се съхранява сега в Ямболския окръжен исторически музей. Тя е била ориентирана на изток, а за самото място учените твърдят, че е най-старото култово средище в земите на траките.

Обект № 10 – Странджа планина. Тракийските обекти в Странджа разкриват интересни страни от бита и вярванията на траките и са сред основните материални свидетелства за реалния тракийски орфизъм. В българската част на Странджа са запазени нестинарските танци, черти на орфическите обреди, които през вековете са се инфилтрирали като християнски ритуали.

На територията на българска Странджа планина знакови тракийски обекти са запазени в местностите „Мишкова нива“ и „Водицата“, край Малко Търново и „Тумбите“, южно от Звездец. Повечето от тях са останали непокънати до II - III в. сл. Хр. Разкритите край селата Заберново и Евренозово долменни комплекси са функционирали като “градове на мъртвите”, през елинистическата и римската епохи.

За траките Странджа планина е свещена, мистична територия, където човек общува с Боговете. В Турция планината и днес се нарича Йълдъз - Звездна планина. На българската и на турската територия на планината са запазени едни от първите гробни и обредни мегалитни съоръжения, познати като странджански долмени. Каменни гробници от времето на траките може да се видят навсякъде в планината. Изградени са от цели каменни плочи (3 - 3.5 м). Долмените в Странджа се създават в периода XII - VII в. пр. Хр. След този период траките престават да изграждат долмени, но гробниците им от последващите векове запазват основните принципи на мегалитната архитектура.

Турска Тракия, на юг от Странджа до Мраморно море и на изток от р. Марица до Черно море, е съхранила антропогенни обекти основно от I-то хил. пр. Хр. По това време са създадени селища, долмени, кромлехи, гробници и светилища от Одриската царска династия.

Обект № 11 – гр. Кофчаз. Съществен ориентир на обектите на траките в Турция са долмените, ритуалните обекти, каменните гробници и крепостта край Кофчаз (Kofcas). Те са създадени в периода от XIII до VIII в. пр. Хр. Долмените край селището Капакайя и до днес са съхранени в непокътнат вид.

Обект № 12 – Районът на селището Тюрбе. Близко до границата с България, край селището Хасиданисмент (Hacidanisment) е разкрит тракийският комплекс Тюрбе (Turbe). В района му са разкрити 269 мегалитни монумента, а край с. Кирчешме (Kircesme) - 360.

Обект № 13 - Кириккьой (Kirikkooy). Намира се на 20 км северозападно от Люлебургас. Мегалитният комплекс е формиран от 130 мегалити, като част от тях имат височина 2,60 м. Във високата част на каменните блокове релефно присъства символът V.

Обект № 14 - селището Лалапаса. Намира се северно от гр. Одрин. В района му е най-големият тракийски комплекс. По склоновете на планината Баба са запазени около 2000 мегалитни монумента. Това определя територията като втория по големина музей на открито в света след Карнак в Египет. Най-много са в Бербероглу Аязмаши (Berberoglu Ayazmasi) - 590. Комплексът е създаден в периода от VIII до I в. пр. Хр. Според турския учен Р. Ердогу това е Тракийският Стоунхендж. Авторът го определя като средище в

„духовния път“ на съвременните посетители (R. Erdogu, 2003).

Обект № 15 – селището Енос, южната част на Одринската област. С проведените изследвания на тракийското наследство през 80-те години на миналия век цялостно е проучена тракийската царска гробница край Енос. Изследвана е и тракийската крепост Дорискос, която е до турско-гръцката граница. Крепостта е владяна от траките от V в. пр. Хр.

Обект № 16 - Херайон Тейхиос, край Текирдаг. Основен обект на културния коридор е крепостното селище - резиденция Херайон Тейхиос. То е владение от IV в. пр. Хр. на одриския владетел Терес. Запазената тракийска могила е включена в местните маршрути на Турска Тракия. В началото на IV в. пр. Хр. в селището започват да се секат монети.

Обект № 17 - гр. Текирдаг. Крайна точка на културния коридор са бреговете на Мраморно море. На мястото на днешния гр. Текирдаг се е намирало древно селище с тракийското име Бизанте. То е един от центровете на Одриското царство. Публикуваните резултати от разкопките на турски археолози свидетелстват, че на това място е съществувала тракийска царска резиденция. Запазени са частично шест резиденции, на запад от древния гр. Бизанте. В музея на гр. Текирдаг е направена възстановка на тракийската гробница. Съществен обект за района е планината Хиерон Орос - Свещената планина за траките.

Заключение

Последователно представяне на тракийските обекти в България и Турция е основа за валидирането на опорните звена на маршрута. В него са включени обекти, които са създавани от II-то хилядолетие пр. Хр. до VI в. Това от своя страна позволява да се включат обекти, които да разширят и смислово дефинират културния туристически продукт.

Значимостта на анализираниите тракийски обекти, проектиращи се в съвременната европейска култура, е фундамент за концептуализиране самостоятелността на културния коридор „Тракийско наследство“. Неговите структурни звена от територията на България са: гр. Казанлък; с. Старосел, Пловдивска област; Перперикон и Светилището на Орфей, край с. Татул, които са в Кърджалийска област; Кромлехът при с. Долни Главанак и Глухите камъни при с. Малко Градище, Хасковска област; гр. Тополовград, Ямболска област и гр. Малко Търново, Бургаска област. На територията на Турска Тракия продължението на маршрута е: гр. Кофчаз, с. Тюрбе и с. Кириккьой, които са в област Люлебургас; с. Лалапаса и с. Енос, които са Одринска област; гр. Текирдаг, на Мраморно море и крайната точка на маршрута.

Бъдещото му доразработване позволява да се включат повече тракийски обекти, включително от Северна България и Черноморското крайбрежие на Турска Тракия.

Литература

Books

1. Венедиков, Ив., "Тракийската колесница", София, 1960.
2. Венедиков, Ив., Т. Герасимов, Тракийското изкуство, София 1973.
3. Китов, К., Агре, Д., Въведение в тракийската археология, ИК "Авалон", София, 2002 Михайлов, Г., Траките, София 1972.
4. Маразов, Ив. Мит, ритуал и изкуство у траките, София, 1992.
5. Тачева, М., История на българските земи в древността, ч. II, С 1987.
6. Фол, Ал., Древната култура на югоизточна Европа, София, 1998.
7. Фол, Ал., Проучвания върху гръцките извори за древна Тракия", София, 1973, 74.
8. Фол, В., Орфей Тракиецът, изд. Тангра, София, 2008.
9. Христов, Л., Туристически дестинации, Пловдив, 2013.
10. Христов, Л., Туристически ресурси, Благоевград, 2010.
11. Akman, M., 1998. Die Ausgrabung der Megalithischen Dolmenanlage in Lalapasa. In N.
12. Erdogu R., A major new megalithic complex in Europe, Antiquity Volume 077 Issue 297 September 2003.
13. Erdogu, R., Megalithic monuments of Turkish thrace. Masters thesis, Durham University, 2005.
14. Kansu, A., 1963. Edime'nin Lalapasa-Biiyunlii Domenleri Hakkinda İlk Not. Belleten 27:491-492.
15. Chapman, J., 2000. Fragmentation in Archaeology: Persons, Places and Broken Objects in the Prehistory of South East Europe. London: Rutledge.
16. Tuna, Z. Aktiire and M. Lynch (eds). Thracians and Phrygians: Problems of Parallelism: 65-70. Ankara: Middle East Technical University.

Institution publications

16. Програма за културен туризъм в България, mc.government.bg/.
17. Tourism Strategy of Turkey – 2023, Ankara, 2007, www.kulturturizm.gov.tr/genel/.

Articles

18. Славейков, П., 1891, Древни останки, Сборник за народни умотворения за наука и книжнина, 6 (SLAVEIKOV, P., 1891. Razni belezki, Drevni ostatki. Sbornik za norodni umotvorenia nauka i knizhnina 6: 440-442).
19. Христов, Л., Индекс за оценка на антропогенните ресурси за алтернативния или масов туризъм, в Сб. Доклади от Конф-я

„Проблеми и възможности за развитие на алтернативните форми на туризъм в малките селища на страната”, Пл., 2011.

20. Шкорпил, В., 1890, Черноморското крайбрежие и съседните територии в Южна България, Сборник за народни умотворения за наука и книжнина, 3 (SHKORPIL, В., 1890. Chernomorskoto kraibrezhie i

sasednite podbalkanski strain v iuzhna Bulgaria. Sbornik za narodni umotvorenia nauka i knizhnina 3:3-30).

21. Erdogu, B., The Neolithic and Chalcolithic Cultures in Turkish Thrace. Unpublished PhD Thesis. Durham: University of Durham, 2002.